

Проф. др Драган Прља  
*Институти за ујоредно право, Београд*

## СЛОБОДА РАЗМЕНЕ ИНФОРМАЦИЈА У ДИГИТАЛНОМ СВЕТУ

**Резиме:** Слободна размене информација у дигиталном свету предуслов је креативног стваралаштва у 21. веку. Велика доступност информација, која је последица развоја информационих технологија, произвела је низ позитивних, али и негативних последица. Никада раније информације и ауторска дела нису били доступнији за креативно стваралаштво, али никад до сада није било толико злоупотреба ауторских права. Постојећа правна регулатива чији је основни циљ да заштити ауторска права на одређени начин постала је препрека слободној размени информација и даљем креативном стваралаштву. У изражењу савремених решења која ће помирити потребу слободне размене информација и употребу заштитних ауторских права јављају се разне врсте лиценци од којих су данас најприхватљивије лиценце отвореног садржаја, односно лиценце креативне заједнице (Creative Common Licenses).

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** ИНТЕЛЕКТУАЛНА СВОЈИНА, АУТОРСКО ПРАВО, ЛИЦЕНЦЕ ОТВОРЕНОГ САДРЖАЈА, ЛИЦЕНЦЕ КРЕАТИВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

### 1. ИНТЕЛЕКТУАЛНА СВОЈИНА И ЈАВНИ ДОМЕН

Под појмом *интелектуалне својине* означавамо стваралаштво ума, креативна дела (проналаске, књижевна и уметничка дела, симболе, имена, итд.). Интелектуална својина није конкретно, материјално власништво над неким предметом, већ право односно скуп овлашћења које правни поредак земље признаје носиоцу права интелектуалне својине. Ова права имају аутори, проналазачи и остали носиоци права интелектуалне својине. Интелектуална својина је уникатна и она је плод личне креативности и иновативности. То може бити било која активност из било које области живота: проналазак из било које области технике, име под којим се продаје производ или нуди услуга, песма, слика, филм, и сл. Скоро у сваком појединачном случају, интелектуална својина стимулише напредак, трансфор-

мишући друштво и додајући вредност нашем животу.<sup>1</sup> Интелектуална својина се дели на две категорије: индустријску својину и ауторско право.

Индустријска својина обухвата патенте за проналаске, жигове, индустријски дизајн и географске ознаке и ознаке порекла, и топографију интегрисаних кола.

Ауторско право укључује, али се не ограничава на књижевна дела (као што су романи, поезија и драме), научна дела (монографије, чланци, предавања), филмови, музичка дела, уметничка дела (као што су цртежи, слике, фотографије, кореографије, скулптуре, итд.), референтна дела, новине, рекламе, мапе, техничке цртежи, компјутерски програми, базе података и архитектонски дизајн. Ауторско право се прво штитило у штампарској индустрији, а касније се проширило и на сва остала ауторска дела. Израз ауторско право карактеристичан је за европско право. У англосаксонском праву се користи израз *копирајт* (eng. *copyright*) Основна разлика између ова два израза је у томе што је ауторско право у суштини лично право аутора базирано на вези између аутора и његовог дела, док се копирајт стриктно односи на дело као такво.

Питање јавног домена (eng. *public domain*), односно јавног власништва је једно од најчешће расправљаних питања у вези са интелектуалном својином.

Данас јавни домен означава *јавно власништво* интелектуалне својине. То је правни институт англосаксонског права и означава знање и иновације у односу на које ниједна особа, или други правни субјект не може (или не жели) да успостави или одржава власничке интересе. Па оваква ауторска дела и иновације чине *део омишљене културне и интелектуалне наслеђа човечанства* које у принципу свако може да користи или искоришћава.<sup>2</sup>

У историјском смислу јавни домен је претходио заштити интелектуалне својине. Прво су сва културна и научна дела представљала јавни домен, па се тек развојем штампарске индустрије и тржишта доносе правни прописи о заштити ауторских права. Појам јавног домена уобличен је крајем 19. века. Виктор Иго, француски књижевник, 1878. је одредио два главна обележја јавног домена. Прво, да дело након што га аутор објави није више једино његово власништво већ припада и људском духу, постаје *грушљивено јавно добро* и, са друге стране, сигурна судбина дела је да једног дана постане јавно добро. Бернска конвенција из 1886. године позива се на јавни домен коме припадају дела која немају више ауторскоправну заштиту.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Заштита интелектуалне својине у Србији, Интернет адреса: <http://www.poslovnazena.biz/poslovanje/zastita-intelektualne-svojine-u-srbiji-1-1186>

<sup>2</sup> Јавно власништво, Интернет адреса: <http://sr.wikipedia.org/>, пронађено 6.11.2010.

<sup>3</sup> Dusollier Séverine, SCOPING STUDY ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS AND THE PUBLIC DOMAIN, WIPO, 2010, Интернет адреса: [http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping\\_study\\_cr.pdf](http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf), пронађено 6.11.2010.

Јавни домен као аргумент користе многи критичари садашњег система заштите интелектуалне својине. Питањем јавног добра бави се Светска организација за интелектуалну својину, као и многи политичари и владе. Многи пројекти дигитализација културног наслеђа базирају се на јавном домену.<sup>4</sup>

Никаква дозвола није потребна да би се користио или копирао, односно дистрибуирао материјал који је део јавне својине, без обзира на сврху или намену како приватну тако и комерцијалну (индустријску). То се може чинити потпуно бесплатно, без плаћања права на коришћење, трајни, или привремени закуп лиценце и слично.

Јавни домен се може дефинисати и као супротност разним облицима заштите интелектуалне својине, јавни домен стоји насупрот заштићеним робним маркама, патентима и слично. За материјал под “јавним власништвом” нема закона који га чува од коришћења од стране чланова друштва. Може се рећи да материјал који је предмет јавне својине служи као *основ за нови креативан рад*.

Приликом дефинисања појма *јавној власништва* односно *јавне својине* може се рећи да је то оно што припада свим људима. Приликом коришћења дела који је део јавног домена нисте чак ни у обавези да се позивате на оригиналног аутора, иако се то сматра учтивим и фер односом. Међутим, треба имати на уму да, иако је дозвољена креативна употреба дела у јавном власништву, као и његово мењање, унапређивање и/или инкорпорација у друга дела, то не значи да и ново дело које може настати том приликом представља јавну својину, оно може да садржи и делове који спадају под домен заштите ауторских права, то јест може бити власништво аутора који га је створио, те уколико није јасно назначено да и то ново дело аутор ставља у јавно власништво треба претпоставити да постоје нека задржана права.

Ауторска права централну пажњу поклањају експлоатацији рада, али никада не регулишу сам приступ и употребу дела док је код јавног домена у првом плану могућност интелектуалног приступа делима у јавном домену.<sup>5</sup>

Јавно добро је генерално дефинисано као материјал који не подлеже заштити ауторских права или је материјал коме су ауторска права истекла, престала да важе. Јавно власништво упућује на потпуно одсуство ауторске заштите дела, односно на интелектуалну својину која није контролисана од стране неког.

Материјал, рад декларисан као јавни домен или власништво се може сматрати делом “*јавној културној наслеђа*”, сваки члан друштва се подстиче да га користи за сваку сврху, укључујући копирање, модификовање, унапређење, чак га можете и продати односно користити у комерцијалне сврхе.

<sup>4</sup> Ibidem.

<sup>5</sup> Ibidem.

Ауторско дело постаје део јавног домена или онда када оригинални аутор дела стави дело на располагање друштву, када се свесно, добровољно и неопозиво одрекне права која му као аутору дела следују, или још чешће када права на копирање и коришћење неког дела истекну, односно када дело достигне одређену старост, или када оригинални аутор, односно носилац права не продужи права која има или их се одрекне.

Ауторска дела и иновације могу се наћи у јавном домену на различите начине:

1. *Изостанком њравне заштити* зато што су: креативна дела која су настала пре доношења законске регулативе у овој области (дела Вилијама Шекспира, Лудвига ван Бетовена, Архимедови проналасци, итд.), дела; народне умотворине, традиционални фолклор; дела за које се не може утврдити ко је аутор, некреативна дела која због недостатка креативности не потпадају под заштиту закона о ауторским правима (математичке формуле, судске одлуке, легислатива, интуитивно организоване збирке података, азбучни спискови, резултати претраживања, итд.).<sup>6</sup>
2. *Истјеком њравне заштити* зато што је прошао рок. Већина ауторских права има рок трајања и кад прође тај рок дело или патент прелази у јавно власништво. Код патената тај рок је уобичајено 20 година, а код ауторских права је потребно да се испуни више услова. Ти услови су: да је дело објављено пре 1.1.1923. или најмање 95 година пре 1. јануара текуће године, да је власник ауторских права умро најмање 70 година пре 1. јануара текуће године, да ниједна држава потписница Бернске конвенције о ауторским правима није одредила трајна ауторска права на одређеном делу, да САД и ЕУ нису донеле правни акт о продужењу трајања ауторских права.
3. *Одрицањем од њравне заштити*. Законом о ауторским правима САД сва дела створена од стране Владе САД стављају се у јавно власништво. Поједине институције и аутори могу се одрећи правне заштите и пренети своја дела у јавни домен уз помоћ рецимо ГНУ лиценци за слободну документацију, лиценце слободног софтвера, "copyleft" лиценци, "Creative Common 0" лиценце. У случају када је аутор дела свесно, добровољно и неопозиво ставио своје дело у јавни домен, он се одрекао свих права које је имао над тим делом и не може их касније (у случају да процени другачије) опозвати, односно повратити права над дотичним делом. То значи да је у моменту стављања дела био свестан да ће се његово дело моћи користити без икакве накнаде, од било кога и на било који начин. На пример, аутори дела који су своје радове стављали у јавно власништво

<sup>6</sup> Јавно власништво, Интернет адреса: <http://sr.wikipedia.org/>, пронађено 6.11.2010.

пре 20-30 година вероватно нису могли ни да претпоставе да ће се њихова дела користити у медијуму као што је интернет и на начине и у сврхе у које се користе. Препоруком Унеска из 2003. године, која се односи на универзални приступ сајбер простору у оквиру дефиниције јавног домена, укључују се и јавни подаци и званичне информације које стварају владе и међународне организације и добровољно им омогућују приступ.<sup>7</sup> Практично, може се рећи да је материјал који је декларисан лиценцом “јавно добро” заправо материјал са нултом лиценцом. Одрицање од садашњих и будућих ауторских права могуће је на основу правних прописа америчког законодавства, које регулише “јавни домен”. У нашем праву таква могућност преноса свих ауторских права или одрицања од свих ауторских права не постоји.<sup>8</sup>

Значај постојања јавног домена је велики из више разлога: образовног, демократског, економског и слободне конкуренције. Та улога је једнаког значаја као и улога постојања ауторских права, јер омогућује културну разноликост, слободу стварања, иновације, развој културе и науке. Снажан и јак јавни домен у култури и науци омогућава стварања културног блага човечанства и доступност тог блага свима. То је основни покретач друштвеног и економског развоја и штити од приватизације, присвајања и представља баланс у односу на постојање искључивости интелектуалне својине.<sup>9</sup>

Велику претњу јавном домену представљају покушаји стварања дигиталних монопола уз помоћ технолошких метода ограничавања приступа дигиталним садржајима.

Управљање дигиталним правима (Digital Rights Management – DRM) представља термин који покрива неколико различитих система и механизма *глобалне контроле садржаја*. Другим речима, DRM би требало да озакони системе контроле који омогућавају потпуно контролисање дигиталних садржаја, било која употреба да је у питању. Рани пример DRM-а су криптовани ДВД садржаји који су кодирани одређеном енкрипцијом чији је кључ у власништву ДВД форума и држи се у тајности, па произвођачи ДВД плејера морају потписати одређене уговоре како би могли да репродукују криптовани ДВД садржај. Ово је само један од примера како DRM про-

<sup>7</sup> Dusollier Séverine, SCOPING STUDY ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS AND THE PUBLIC DOMAIN, WIPO, 2010, Интернет адреса: [http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping\\_study\\_cr.pdf](http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf), пронађено 6.11.2010.

<sup>8</sup> Интернет адреса: <http://creativecommons.org.rs/faq>, пронађено 6.11.2010.

<sup>9</sup> Dusollier Séverine, SCOPING STUDY ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS AND THE PUBLIC DOMAIN, WIPO, 2010, Интернет адреса: [http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping\\_study\\_cr.pdf](http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf), пронађено 6.11.2010.

писи онемогућавају слободну размену садржаја, па се често може чути да би скраћеница ДРМ требало да означава Digital Restrictions Management.<sup>10</sup>

## 2. ИЗАЗОВ ТРАДИЦИОНАЛНОМ КОНЦЕПТУ АУТОРСКИХ ПРАВА

Дуго се није доводио у питање концепт ауторског права, али појавом и развојем нових информационих технологија и интернета концепт ауторских права почиње да се значајно мења, односно да добија алтернативу у виду отвореног приступа информацијама.

У другој половини деведесетих година упоредо са развојем информационих технологија развијала се и идеја стварања софтвера отвореног кода, односно бесплатног софтвера. Аутори оваквог софтвера омогућавали су другима да софтвер: бесплатно користе, приступају изворном коду, дистрибуирају и да га унапређују, односно мењају.<sup>11</sup>

Комисија Европске уније је 2007. установила лиценцу за бесплатан софтвер односно софтвер отвореног кода под називом “The European Union Public Licence” (EURL). Званична верзија ове лиценце доступна је на 22 званична језика ЕУ. Данас у свету постоји преко 100 различитих лиценци за бесплатан софтвер, односно софтвер отвореног кода.<sup>12</sup>

Појава копилефт (енг. Copyleft) лиценце и лиценце отвореног садржаја (Open Content License) указују на потребу радикалне променом међународне постојеће регулативе ауторских права у циљу стварања фундаменталних права на фер и јавну употребу у дигиталном свету. Копилефт и Лиценце отвореног садржаја стварају само субкултурална острва слободне употребе и дистрибуције радова у оквиру великог мора не-слободне медијске културе.<sup>13</sup>

Идеја о стварању софтвера отвореног кода временом се, сасвим очекивано, проширила и на остала ауторска дела. Ова идеја стварања слободног софтвера, односно отвореног садржаја, која се појављује настанком дигиталног света, радикално мења концепт ауторских права. Насупрот идеји о генијалном аутору који своје дело штити ауторским правима и другима омогућава само да буду пасивни корисници, супротставља се идеја о

<sup>10</sup> Јелић Иван, Заједница у савременом информатичком друштву, 2006, Интернет адреса: <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf>, пронађено 4.11.2010.

<sup>11</sup> Dusollier Séverine, SCOPING STUDY ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS AND THE PUBLIC DOMAIN, WIPO, 2010, Интернет адреса: [http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping\\_study\\_cr.pdf](http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf), пронађено 6.11.2010.

<sup>12</sup> Интернет адреса: <http://www.osor.eu/eupl>, пронађено 14.11.2010.

<sup>13</sup> Lawrence Liang, Guide to Open Content Licenses, 2004, Интернет адреса: [http://media.opencultures.net/open\\_content\\_guide/ocl\\_v1.2.pdf](http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf), пронађено 4.11.2010.

аутору који жели да омогући крајњем кориснику да постане коаутор, односно да може софтвер или друго дело да копира, мења, унапређује. Тако да те нове дигиталне слободе, нова дигитална култура омогућава обичном кориснику, обичном човеку да постане коаутор, да створи нову вредност, ново уметничко, књижевно или друго дело. Овакав модел фундаментално мења традиционално схватање ауторских права. Основа ове нове идеје је да стваралаштво почива на креативној употреби постојећих дела у јавном домену. Део ове нове идеје је и сарадња десетина или стотина аутора у стварању једног новог дела. Нека дела, као што су, рецимо, велике енциклопедије, могуће је створити само сарадњом великог броја аутора широм света. Дobar пример како се на основу постојећег ауторског дела уз помоћ креативности ствара ново ауторско дело је хип-хоп музика. Многе новостворене културне вредности заправо су засноване на копирању већ постојећих ауторских дела. Дизајнирање нових медија, рецимо на интернету, засновано је у великој мери на копирању постојећих фонтова, скриптова, алата, итд. Насупрот класичне идеје о ауторском праву које онемогућава даље коришћење и измену ауторског дела, стоји идеја сарадње у стварању на бази *слободне размене информација у дигиталном свету*. Пасивни корисници ауторских дела постају креативни сарадници који непрекидно обогаћују јавни домен доступан свима. Јавни домен представља заједнички ресурс који је доступан свима и који се може користити без потребе добијања било каквих одобрења и дозвола. Нешто слично улицама, парковима и игралиштима, који су у јавном домену и сви их могу користити.<sup>14</sup>

Енормним повећањем брзине протока информација и доступности ауторских дела у свим облицима довело је у несразмеру класичан концепт ауторских права са потребом постојања јавног домена и могућности доступности знања, као и могућности стварања новог знања као јавног добра проистеклог из јавног интереса.

Пуно је разлога за омогућавање приступа ауторском делу као отвореном садржају. Неки од тих разлога су:

- Аутори који још увек нису постали познати желе да се што већи број људи упозна са њиховим делом, односно желе да га популаришу како би изградили своју репутацију. На тај начин се могу обезбедити нови наступи, нови спонзори, итд.
- Избегавају се посредници, дистрибутери и омогућава се директан контакт са ауторима.
- Аутори који дела не стварају да би зарадили већ из других разлога – да би ширили своје идеје.

<sup>14</sup> Ibidem.

- Идеја отвореног садржаја омогућава да се и заради тако што се академској заједници и непрофитним организацијама може омогућити слободан приступ, а задржавају се права на комерцијалну употребу дела.
- Непознати аутори могу своја дела понудити као потпуно слободан садржај, а понудити онима који то желе да дају донације онолико колико желе.
- Аутори који дела објављују на класичан начин, рецимо у штампаним медијима, ако истовремено објаве своје дело и на интернету као отворени садржај обично тако поспешују продају свог штампаног дела, јер омогућавају купцима да се са њим упознају пре куповине.
- Неки од аутора су привучени идејом интелектуалне сарадње, односно идејом идеализма, и њихов број на интернету није мали.
- Многи аутори финансирани су за свој рад из јавних средстава, па је логично да њихова дела буду доступна као јавно интелектуално добро.<sup>15</sup>

### 3. ЛИЦЕНЦЕ ОТВОРЕНОГ САДРЖАЈА

Нове идеје о слободном софтверу, слободном приступу информацијама, добиле су и своје конкретне облике у разним лиценцама отвореног садржаја које су требале да представљају средства за остваривање заједничког циља проширења дела доступних у јавном домену. Ако је аутор одлучио да омогући приступ свом делу као отвореном садржају, сам аутор доноси одлуку о типу лиценце који жели да изабере, а којом ће прецизније дефинисати која права жели да задржи. Наравно, прва претпоставка давања лиценце отвореног садржаја је да аутор има важеће ауторско право како би могао своја ексклузивна права пренети на друге. Без одобрења аутора у оквиру одређене лиценце није могуће користити дело, односно оно се налази под пуном заштитом ауторског права. Све лиценце отвореног садржаја у ствари одређују које су слободе у односу на дело дозвољене. Нека права су заједничка за све лиценце отвореног садржаја, као што је то право на копирање, док су друга везана само за одређену врсту лиценци, као што је, на пример, прерада дела. Свако дело које је створено на основу постојећег дела је прерађено дело. Основна разлика између различитих врста лиценци отвореног садржаја је баш у томе како решавају питања везана за новонастало прерађено дело. Код ГНУ лиценци захтева се обавезно да дело које је прерађено на основу дела које је под ГНУ лиценцом мора бити лиценцирано под ГНУ лиценцом. То заправо значи да када неко има прилику да користећи дело које је под лиценцом отвореног садржаја и на бази

<sup>15</sup>

Ibidem.



њега створи прерађено дело, не може то дело сада учинити недоступним, већ га мора лиценцирати као отворени садржај. На овај начин се онемогућава да то ново прерађено дело изађе из јавног домена, када је већ настало на основу дела које је у јавном домену. Питање могућности контроле прерађених радова на основу лиценце најважније је питање лиценци отвореног садржаја. Још једно важно питање лиценци отвореног садржаја јесте питање коришћења дела у комерцијалне и некомерцијалне сврхе. Аутор сам одлучује да ли ће дозволити само некомерцијалну или и комерцијалну употребу свог дела. Ако се одлучи да омогући некомерцијално коришћење његовог дела, он и даље може, на основу свог ауторског права, да склопи уговор са издавачем, објави своје дело и оствари економску накнаду. Већина лиценци отвореног садржаја захтевају поштовање стриктне процедуре како би се могло сматрати да је дело лиценцирано под лиценцом отвореног садржаја. Лиценцирање под лиценцом отвореног садржаја нема никакав утицај на право фер коришћења ауторских права. То значи да и онај ко не жели да тражи одобрење аутора, односно да прихвати лиценцу, може користити своје право на фер употребу дела у некомерцијалне и образовне сврхе. Карактеристика лиценци отвореног садржаја је да имају стандардну клаузулу и да не дају никакву врсту гаранција, што је и очекивано јер се не захтева финансијска надокнада за употребу дела.<sup>16</sup>

Лиценце отвореног садржаја могу се поделити на основу тога да ли су општег типа као „Лиценце креативне заједнице” или су намењене за одређени медиј, као што су, на пример, софтвер или музичка дела. Према природи, лиценце отвореног садржаја могу се поделити на оне које промовишу „апсолутне“ слободе са малим ограничењима, и оне које одређују јасна ограничења слобода коришћења дела, као што то чине „Лиценце креативне заједнице”.<sup>17</sup>

Слободна уметничка лиценца појавила се 2000. године и она је омогућавала копирање, дистрибуцију и прераду дела под условом да је јасно назначена ова лиценца, да је наведен аутор оригинала и да је назначено где се оригинал може пронаћи. Прерађени рад, настао на основу ове лиценце, остаје у јавном домену и то под Слободном уметничком лиценцом.<sup>18</sup>

ГНУ покрет и заједница која се створила око идеје слободног софтвера, представља једну од првих практичних иницијатива која је уродила плодом омогућавајући људима да слободно користе предности информатичких технологија. Овај покрет је основан 1984. године са циљем стварања слободног оперативног система сличног UNIX-у. GNU General Public Licence (ГНУ општа јавна лиценца) – ГНУ ГПЛ представља свакако једну од нај-

<sup>16</sup> Ibidem.

<sup>17</sup> Ibidem.

<sup>18</sup> Ibidem.

познатијих лиценци. Настала је за потребе стварања слободног софтвера и његовог правног регулесања. Ова лиценца омогућава четири базичне слободе: слобода коришћења, копирања, модификације и дистрибуције модификованих верзија програма. Поред поштовања слобода корисника, ГНУ ГПЛ је установио принцип који је назван “Copyleft”, што значи да се, у случају слободног софтвера, он мора дистрибуирати под истим условима под којима је добијен. На тај начин је слобода заштићена у оба смера, јер ГПЛ даје слободу и кориснику и софтверу. Едукативни материјал и уметничка дела се такође могу објављивати под условима који корисницима обезбеђују задовољавање, у најмању руку, елементарних људских права корисника и аутора. Поред лиценце за софтвер, ГНУ пројекат је изнедрио још једну лиценцу која је намењена објављивању документације под називом GNU Free Documentation License (ГНУ лиценца за слободну документацију) – ГНУ ФДЛ. ФДЛ је настао за потребе објављивања документације за слободан софтвер и, грубо речено, омогућава документацији оно што ГПЛ омогућава софтверу. Ова лиценца је једна од најлибералнијих лиценци за писани материјал<sup>19</sup>

ГНУ Лиценца за слободну документацију превасходно је била намењена за документацију која иде уз софтвер. Касније је та лиценца коришћена и за друге садржаје, посебно колективна дела (на пример под том лиценцом је настала Википедија). Овом лиценцом се даје право копирања, дистрибуције, прераде и некомерцијалног и комерцијалног коришћења, али прерађени радови морају бити дати на коришћење под истом ГНУ лиценцом (copyleft).<sup>20</sup>

Лиценце креативне заједнице (Creative Commons Licenses) данас представљају најважнији облик лиценци отвореног садржаја. Њима је претходила Лиценца отвореног садржаја (од 1998. до 2004) која се инкорпорирала у Лиценце креативне заједнице. Идеја Креативне заједнице је знатно ширира од понуде самих лиценци и она се базира на ширењу знања о ауторским правима, јавном домену, слободи говора, итд. „Лиценце креативне заједнице“ омогућују аутору да прво изабере да ли жели да заштити своје дело или не, а потом, ако се одлучи за неку врсту заштите дела, може да бира једну од 6 врста лиценци.<sup>21</sup>

<sup>19</sup> Јелић Иван, *Заједница у савременом информатичком друштву*, 2006, Интернет адреса: <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf>, пронађено 4.11.2010.

<sup>20</sup> Lawrence Liang, *Guide to Open Content Licenses*, 2004, Интернет адреса: [http://media.opencultures.net/open\\_content\\_guide/ocv1.2.pdf](http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocv1.2.pdf), пронађено 4.11.2010.

<sup>21</sup> Ibidem.

#### 4. ЛИЦЕНЦЕ КРЕАТИВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ (CREATIVE COMMONS LICENSES)

Креативно заједницу, као пројект и организацију, основао је Лоренс Лесинг 2001, експерт за питања сајбер права, са главном идејом да, слично као и покрет за слободан софтвер, омогући корисницима основне слободе копирања и дистрибуирања радова заштићених ауторским правима уз помоћ више различитих лиценци које се не односе на софтвер, већ на све друге облике ауторских дела.<sup>22</sup>

Основно питање када се говори о делу које се даје на коришћење широком кругу корисника је начин дистрибуције, односно заштита ауторских права аутора дела. У својим почецима, копирајт је служио као заштита коју је аутор примењивао на своје дело у циљу омогућавања или онемогућавања копирања од стране издавача. Крајњи корисници нису имали превише разлога против, јер се он односио само на издаваче не погађајући конзументе дела које му је подлегало. Развој рачунарских технологија и мрежа је омогућио масовну размену информација и знања. Копирање и дељење књига, музичких садржаја или било чега другог, је постало лако и брзо. У том моменту је Copyright постао ограничење и за кориснике, који су све наведене могућности савремених технологија имали у својим рукама. Креативна слобода и могућност несметаног протока информација и знања на жалост нису постале цивилизацијске тековине. Издавачки и медијски лобији су искористили копирајт као метод репресије и контроле па уместо да закони штите кориснике и омогућавају им слободан приступ знању, почели су да служе компанијама као средство контроле. Модерна примена копирајта у великој мери одступа од његове иницијалне примене. Уместо контроле издавача од стране аутора, копирајт служи као средство контроле у рукама издавача у оба смера: према корисницима и према ауторима. Слобода је постала резидуална категорија, док ауторска права, уместо аутору, припадају издавачкој компанији која објављује његов рад.<sup>23</sup>

Појављивањем слободних лиценци које су омогућиле стварање слободних садржаја, правила су доведена у службу корисника омогућавајући правну заштиту слободе.<sup>24</sup>

Један од покушаја заустављања медијских компанија у остваривању екстра профита представљају флексибилне лиценце које ауторима вра-

<sup>22</sup> Dusollier Séverine, *SCOPING STUDY ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS AND THE PUBLIC DOMAIN*, WIPO, 2010, Интернет адреса: [http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping\\_study\\_cr.pdf](http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf), пронађено 6.11.2010.

<sup>23</sup> Јелић Иван, *Заједница у савременом информатичком друштву*, 2006, Интернет адреса: <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf>, пронађено 4.11.2010.

<sup>24</sup> Ibidem.

ћају право на своја дела која им продуцентске куће у неку руку ускраћују. Лиценце креативне заједнице представљају сет лиценци које ауторима омогућавају брзо и лако објављивање дела, чиме они сами постављају услове коришћења свог дела уместо медијских компанија које то данас раде.<sup>25</sup>

Лиценце креативне заједнице су својим постојањем омогућиле одређену флексибилност у дефиницији услова под којима се дело објављује. Сет лиценци креативне заједнице чини шест лиценци које се разликују по флексибилности, од најслободније до најрестриктивније. Њихова заједничка карактеристика је да корисник има право копирања садржаја. Битна карактеристика лиценци креативне заједнице је и то што ауторима помоћу неколико кликова мишем и одговора на врло тривијална питања, обезбеђују правну регулативу за објављивање дела без потребе за сарадњом са медијским корпорацијама.<sup>26</sup>

Шест лиценци креативне заједнице су:

### *1. Ауторство*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

### *2. Ауторство – некомерцијално*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

### *3. Ауторство – некомерцијално – без прераде*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора, на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

### *4. Ауторство – некомерцијално – делимично под истим условима*

Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора, на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

<sup>25</sup> Ibidem.

<sup>26</sup> Ibidem.

### 5. Ауторство – без прераде

Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

### 6. Ауторство – делимичи под истим условима

Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераду, ако се наведе име аутора, на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода

Ако се изабере нека од лиценци креативне заједнице, то подразумева и да се у дело унесе дигитални код који ће у оквиру метаподатака омогућити претраживачима да дело идентификују као дело објављено под „Лиценцом креативне заједнице”.

Поред појединаца који користе „Лиценце креативне заједнице“ све је већи број и институција, па и влада појединих земаља, које се одлучују за коришћење. Влада Холандије је у марту 2010. године отпочела са коришћењем „Нулте лиценце креативне заједнице“ (Creative Commons Zero – CC0) за садржаје веб site презентација 5 министарстава (до краја 2010. биће представљена и остала министарства) помоћу којих ће се промовисати отворена размена информација јавног сектора. Ову одлуку Холандска влада је донела на основу истраживања Амстердамског института за информационо право (Amsterdam's Institute for Information Law) о употреби „Лиценци креативне заједнице“ као лиценци за информације у јавном сектору.<sup>27</sup>

## 5. ЗАКЉУЧАК

Стварање нове дигиталне заједнице непрекидним повећавањем броја корисника интернета неумитно је условило енормни раст дигиталних информација у свим облицима. Ова појава уздрмала је традиционалне концепте у готово свим областима живота и рада и наметнула је потребу тражења нових решења. Једна од тих области свакако је и област интелектуалне својине, ауторских права и слободне размене информација. Неограничена доступност књижевних дела, научних радова, музичких радова,

<sup>27</sup> New governmental usage of open licences in the Netherlands and UK, 7 April, 2010, Интернет адреса: <http://www.edri.org/edriagram/number8.7/open-content-government-uk-netherlands>, пронађено 4.11.2010.

видео радова, и других ауторских дела у дигиталном облику, уздрмала је из темеља традиционални концепт ауторских права. Потреба заштите ауторских права и жеља издавача да што ефикасније заштите дигитална ауторска дела у потпуности је у супротности са жељом великог број чланова дигиталне заједнице да слободно размењују знање и креативне ресурсе који чине опште културно и интелектуално наслеђа човечанства. Низ покушаја тражења правог решења на крају се свео на стварање лиценци отвореног садржаја, које нуде ауторима могућност одлучивања у којој мери ће своја дела учинити доступним остатку дигиталне заједнице. На овај начин огромна ризница знања доступног у дигиталном облику постаје и даље свакога дана све већа, али су јасно повучене границе у коју се сврху одређено ауторско дело може користити, а у коју не. Овако се отклањају дилеме око правних последица које могу наступити коришћењем неког ауторског дела. Најбољи пример ове врсте лиценци су “Лиценце креативне заједнице” које данас прихвата огроман број аутора и институција у највећем броју земаља света. Ове лиценце су прави пример добрих решења у области остваривања слобода и права у дигиталној заједници. Дигитална заједница данас је заједница креативних људи, заједница стваралаца једног јединственог ресурса – људског знања. Овај јединствени ресурс сваког дана је све богатији и доступан је свима под једнаким условима као моћна основа за даљу креативност и стваралаштво.

Dragan Prlja, PhD  
*Institute of Comparative Law, Belgrade*

## DATA EXCHANGE FREEDOM IN DIGITAL WORLD

**Abstract:** *The free exchange of information in the digital world is a prerequisite of creative production in the 21 century. The wide availability of information, which is a result of development of information technology, has produced a number of positive and negative consequences. Never before information and copyright works were not accessible for creative art, but never before had been so many abuses of copyright. The existing legal framework whose main goal is to protect copyrights in a certain way, become an obstacle to the free exchange of information and further the creative arts. In search of modern solutions that reconcile the need for free exchange of information and the need for copyright protection there are various kinds of licenses of which are today the most appropriate open content licenses or licenses of the creative community (Creative Common Licenses).*

**KEY WORDS:** INTELLECTUAL PROPERTY, COPYRIGHT, LICENSE OPEN CONTENT, CREATIVE COMMUNITY LICENSE